

УДК 347.9

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЩОДО РЕФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Реформувати судову владу України в період вступу до Європейської спільноти означає привести її у відповідність до демократичних стандартів, які існують у Європейському Союзі. Питання про реформування судової системи в Україні можливе тільки за умови реалізації найважливіших принципів: верховенство права, встановлення об'єктивної істини та презумпція невинуватості.

Питання про справедливий суд поставало протягом усього періоду існування судової системи. На сьогодні існує багато нарікань на неякісну роботу суддів і несправедливість прийнятих ними рішень, що призвело до актуалізації питання про реформу судової системи. Однак, перш ніж реформувати судову систему, потрібно визначити напрями вдосконалення здійснення правосуддя в Україні, виходячи з основного його завдання. Таким завданням є гарантований судовий захист прав і законних інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. При цьому на першому місці – права, інтереси та свободи людини. Судовий захист – це особлива форма захисту людини від будь-яких посягань на її права та свободи, зокрема з боку держави.

Отже, судова влада має бути незалежною і доступною для всіх, хто проживає в Україні і потребує судового захисту. Для реалізації вищезазначеного завдання повинні бути створені відповідні умови і забезпечене право на звернення до суду усім без винятку. При цьому відсутність можливості оплатити суддівські послуги не повинно бути перешкодою для звернення до суду.

Метою дослідження є виявлення основних напрямків удосконалення здійснення правосуддя в Україні з огляду на вимоги міжнародних стандартів захисту прав та інтересів людини, зокрема одного з основних – справедливого розгляду справи.

З метою виконати вказані завдання насамперед необхідно: з'ясувати підходи до розуміння справедливості у процесі розгляду справи в суді; з'ясувати позиції вчених щодо можливості застосування цього принципу та напрямків вдосконалення здійснення правосуддя з огляду на нього.

Стаття 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод 1950 р. закріплює право на справедливий суд. У ч. 1 указаної статті встановлено, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи впродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення.

Процесуальні закони України містять схожі положення. Відповідно до ст. 1 Цивільного процесуального кодексу України завданнями цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ із метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави. У ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України визначено, що завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура. Завданням адміністративного судочинства є захист прав, свобод та інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин від порушень із боку органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб, інших суб'єктів під час здійснення ними владних управлінських функцій на основі законодавства, зокрема на виконання делегованих повноважень, шляхом справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду адміністративних справ (ст. 2 Кодексу адміністративного судочинства України).

Доцільно звернути увагу на те, що міжнародні документи і національні закони гарантують право на справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд справи з метою захисту прав.

Але насамперед потрібно пояснити, що значить справедливість у роботі та рішенні суду? Як визначити межу справедливості?

Справедливим, за визначенням Академічного тлумачного словника, є той, який діє на підставі об'єктивних фактів, позбавлений упередження; заснований на правильному, об'єктивному ставленні до кого-, чого-небудь [1, с. 590]. За законом можна встановити, чи порушені норми матеріального та процесуального права і чи не порушені взагалі права людини. Право і закон є конкретними категоріями, а справедливість є поняттям оцінним. Здійснюючи правосуддя і застосовуючи норму закону, суддя, тим не менше, у цивільному процесі оцінює докази

за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні наявних у справі доказів. Так само у кримінальному провадженні слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному і неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ із погляду належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з погляду достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення. Зазначене свідчить про суб'єктивний фактор у процесі ухвалення рішень та вироків.

Питання реалізації принципу справедливості судового розгляду справи є одним із найбільш складних і дискусійних, що викликано цілою низкою причин. Європейський суд із прав людини чітко поділяє питання справедливості судового процесу і питання правильності чи хибності судового рішення. Так, Європейський суд із прав людини не має права встановлювати, чи правильно було ухвалено рішення, однак має право вирішити, чи був розгляд справи справедливим [2, с. 360].

Вважаємо правильним розмежовувати справедливість як принцип розгляду справи та справедливість як вимогу до вироку чи рішення як до судового акту.

Логічним видається зробити висновок про те, що елементами справедливого розгляду справи слід вважати розгляд справи судом, створеним на підставі закону, незалежність та неупередженість суду, публічний розгляд справи та проголошення рішення суду, розгляд справи впродовж розумного строку.

Під розглядом справи судом, створеним на підставі закону, маємо на увазі те, що справа має розглядатися юрисдикційним органом у рамках його компетенції на підставі норм права відповідно до встановленої процедури. Щодо встановлення факту розгляду справи судом, створеним на підставі закону, вже склалася достатньо визначена практика Європейського суду із прав людини. Так, класичним прикладом того, що Європейський суд вважає розглядом справи судом, створеним на підставі закону, є справа «Сокурєнко і Стригун проти України». Так, у практиці господарського судочинства у процесі перегляду рішень Вищого господарського суду України Верховним Судом України останній був обмежений відповідно до норм Господарського процесуального кодексу України колом повноважень, однак Верховний Суд України виходив за межі закріплених процесуальним законодавством повноважень. При цьому Верховний Суд України зазначав, що, виходячи з положень ст. ст. 6, 8 Конституції України, Судова палата з господарських справ Верховного Суду України не вважає за необхідне дотримуватись закріпленого господарським процесуальним законодавством кола повноважень, оскільки це суперечило би положенням ст. ст. 125, 129 Конституції України та ст. ст. 2, 39 Закону України «Про судоустрій України» стосовно визначення статусу Верховного Суду

України та забезпечення ним законності у здійсненні правосуддя. Однак Європейський суд дійшов протилежного висновку: «<...> вийшовши за межі своїх повноважень, чітко викладених у Господарському процесуальному кодексі, Верховний Суд України не може вважатися «судом, встановленим законом» у розумінні п. 1 ст. 6 Конвенції щодо вказаного провадження. Відповідно, було порушено п. 1 ст. 6 Конвенції»[3].

Незалежність та неупередженість суду є невід'ємним елементом справедливого розгляду справи. Європейським судом із прав людини були вироблені критерії, за якими конкретний судовий орган може бути оцінений як незалежний у контексті Конвенції. Зокрема, про незалежність суду свідчать: 1) спосіб призначення суддів; 2) тривалість їх строку повноважень; 3) наявність гарантій проти зовнішнього впливу; 4) наявність зовнішніх атрибутів незалежності. При цьому Європейським судом не надано вказівок чи інших рекомендацій щодо способу призначення суддів чи тривалості строку їх повноважень [4, с. 106].

Для реалізації основного свого призначення у судовій владі повинна бути довіра людей. На жаль, на сьогодні представники різних гілок влади забувають, хто є єдиним носієм влади в Україні. Здавалося б, у незалежній Україні саме народ має бути повновладним господарем, про що і записано в Конституції України, але здебільшого це не так. Яка ж роль єдиного носія влади в Україні?

Законодавчий орган України формується народом України шляхом виборів, як і президент України обирається на виборах. На жаль, судова влада формується не народом України, а представниками інших гілок влади (президентом України та Верховною Радою України). Суди ухвалюють рішення іменем України, водночас коли в рішенні суду ми бачимо сполучення слів «іменем України», то як це розуміти? Ці рішення приймаються від імені президента України, Верховної Ради України чи від українського народу? По суті, суди позбавлені повноважень українського народу. Вважаємо, що є підстави запропонувати змінити порядок формування суддівського корпусу шляхом виборів. Демократичний устрій передбачає виборність органів влади, а суди є однією з її гілок.

Виборність суддів є одним зі шляхів розвитку вітчизняної судової системи, але існує низка проблем. Громадяни мало знають про діяльність судової влади. Для запровадження виборності суддів потрібно забезпечити їх відкритість та гласність, щоб громадяни знали, кого обирати. Крім того, проведення виборів потребує значних фінансових та організаційних ресурсів, а це зайвий тягар для бюджету. Тому впровадження інституту виборності суддів потребує детального вивчення, підготовки та розробки. Проте, на нашу думку, тільки таким чином суди стануть незалежними від інших гілок влади і стануть дійсно народними.

Також повинна бути передбачена можливість звільнення суддів на вимогу населення «за недові-

ру». Останнім часом досить активно обговорюється питання моніторингу судових процесів. Моніторинг судових процесів є діагностичним інструментом, що дозволяє зібрати об'єктивну інформацію про здійснення правосуддя в конкретних справах і на її основі зробити та поширити висновки щодо функціонування судової системи загалом [5, с. 6]. Проведення моніторингу дозволить зробити висновки не лише про ефективність всієї судової системи, але і про роботу кожного з обраних суддів.

Дуже важливим є питання участі народних засідателів та присяжних під час розгляду справ. Народ України, особливо останнім часом, майже позбавлений можливості приймати участь у роботі судів України. Інститут народних засідателів майже скасований, а інститут присяжних створений тільки для того, щоб виконати конституційну вимогу, оскільки народні засідателі приймають участь тільки в деяких категоріях цивільних справ окремого провадження, а присяжні – тільки у розгляді деяких кримінальних справ, пов'язаних із можливістю застосування покарання у вигляді довічного позбавлення волі, причому за клопотанням самого підсудного. Безумовно, має бути розширене коло справ, які повинні розглядатись за участю присяжних та народних засідателів. Суд присяжних повинен бути двопалатним.

В.В. Комаров вказує на значущість такого інституту цивільного процесуального права, як інститут процесуальних строків і строків розгляду цивільних справ, який є принциповим для оцінки ефективності судочинства з погляду реалізації права на справедливий судовий розгляд і, зокрема, такої його складової, як право на розгляд справи у розумні строки [6, с. 48].

Виходячи з вищевикладеного, можна зробити такі висновки. Реформування судової влади та становлення справедливого суду в Україні здебільшого

або навіть повною мірою залежить від самої процедури формування судів в Україні. Вважаємо, що суди повинні формуватися шляхом виборів і приймати рішення не просто іменем України, а іменем народу України, про що внести зміни до ст. 124 Конституції України.

Також ширше залучення населення до судового процесу дозволить забезпечити справедливість під час прийняття судових рішень.

Автор розуміє невичерпність окресленої теми, що обумовлена обмеженим допустимим обсягом роботи, тому варто визначити перспективність досліджень як щодо загальної проблематики реформування судової системи України, так і окремих її напрямків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Словник української мови : в 11 т. / за ред. І.К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1970–1980. – Т. 9. – 1978. – С. 590.
2. Трегубов Е.Л. Право на справедливий суд у практиці європейського суду з прав людини / Е.Л. Трегубов // Форум права. – 2010. – № 1. – С. 360.
3. Справа «Сокурєнко і Стригун проти України» (Заяви № 29458/04 та № 29465/04) : Рішення Європейського суду із прав людини від 20 липня 2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/974_115.
4. Цувіна Т.А. Незалежність суду в контексті практики Європейського суду з прав людини / Т.А. Цувіна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/10725/1/Cuvina_106-108.pdf.
5. Банчук О., Куйбіда Р., Серєда М. Моніторинг судового процесу : [посібник для громад. об'єднань] / О. Банчук, Р. Куйбіда, М. Серєда. – К. : ВАПТЕ, 2015. – 70 с.
6. Курс цивільного процесу : [підручник] / [В.В. Комаров, В.А. Бігун, В.В. Баранкова та ін.] ; за ред. В.В. Комарова. – Х. : Право, 2011. – 1352 с.

Коробка О.С. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЩОДО РЕФОРМУВАННЯ СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

Метою статті є виявлення основних напрямків вдосконалення здійснення правосуддя в Україні з огляду на вимоги міжнародних стандартів захисту прав та інтересів людини, зокрема одного з основних – справедливого розгляду справи.

Автор вважає, що суди повинні формуватися шляхом виборів і приймати рішення іменем народу України, про що слід внести зміни до статті 124 Конституції України. Окрім того, ширше залучення населення до судового процесу дозволить забезпечити справедливість під час прийняття судових рішень.

Ключові слова: реформа судової системи, справедливий розгляд справ, обрання суддів, присяжні, народні засідателі.

Коробка А.С. ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ РЕФОРМИРОВАНИЯ СУДЕБНОЙ ВЛАСТИ В УКРАИНЕ

Целью статьи является выявление основных направлений совершенствования осуществления правосудия в Украине с учетом требований международных стандартов защиты прав и интересов человека, в том числе одного из основных – справедливого рассмотрения дела.

Автор считает, что суды должны формироваться путем выборов, принимать и провозглашать решения именем народа Украины, о чем следует внести изменения в статью 124 Конституции Украины. Кроме того, более широкое привлечение населения к судебному процессу позволит обеспечить справедливость при принятии судебных решений.

Ключевые слова: реформа судебной системы, справедливое рассмотрение дел, избрание судей, присяжные, народные заседатели.

Korobka O.S. PROBLEMATIC ISSUES OF THE JUDICIAL POWER REFORM IN UKRAINE

The purpose of the article is to identify the main directions of improving the administration of justice in Ukraine taking into account the requirements of international standards for the protection of human rights and interests, including a major one – a fair trial. To reform the judiciary in Ukraine, in the period of accession to the European community, means to bring it in line with democratic standards existing in the EU. The question of the reform of the judicial system in Ukraine is possible only under conditions of implementation of the most important principles. They are the rule-of-law, the establishment of objective truth, and the presumption of innocence. The issue of a fair trial was discussed throughout the period of the judicial system existence. Today, there are many complaints about the poor quality of the work of the courts and the injustice of their decisions that led to the actualization of the issue of judicial system reform. However, before reforming the judicial system, according to the author, it is necessary to identify ways of improving the administration of justice in Ukraine on the basis of its main objective. This objective is the guaranteed judicial protection of rights and legitimate interests of individuals, the rights and interests of legal entities, and the state's interests. Meanwhile, the rights, interests and freedoms of a human being take the lead. Legal protection is a special form of a human being protection against any threat to personal liberty, including on the part of the state.

Hence, the judiciary should be independent and accessible to all who live in Ukraine and require legal protection. To achieve this objective the appropriate conditions should be created and each and every person should be provided with the right to appeal to the court. At the same time, the inability to pay judicial services should not be an obstacle to apply to the court.

In order to achieve these objectives one must first of all: find approaches to the understanding of justice during the trial; clarify the scientists' points of view on the possibility of applying this principle and ways to improve the administration of justice taking this principle into account.

The author believes that the courts should be formed through elections and take decisions in the name of the people of Ukraine, thus, Article 124 of the Constitution of Ukraine should be amended. In addition, a wider involvement of the public in the judicial process will ensure fairness in judicial decisions.

Key words: judicial power reform, fair trial, election of judges, jurors, lay judges.